

Ініцыяльныя і фінальныя абзацы і іх роля ў публіцыстычных тэкстах к. XIX – п. XX стст.

А. В. Раднянкова

Пытанні па стылістыцы і сінтаксічнай будове тэкстаў, іх эмацыянальным уздзеянні на адрасата, праблемы лінгвістычнага аналізу тэкстаў розных стыляў, камунікатыўнай структуры тэксту закраналі і закранаюць у сваіх працах як рускія, так і беларускія лінгвісты (І.М.Дымарская-Бабаян, Л.І.Бурак, В.П.Красней, А.Е.Супрун, М.Я.Цікоцкі, А.А.Рэфероўская, Р.Я.Салганік, Г.М.Малажай, І.І.Каўтунова, В.У.Вінаградаў, В.З.Гарыфулін). Адным з актуальных пытанняў сучаснай стылістыкі з’яўляецца даследаванне ўзаемадзеяння формы і зместу публіцыстычнага тэксту, асаблівасцей яго структуры. Асноўная функцыя публіцыстыкі ў любы час – паведаміць шырокім колам людзей пра надзённыя праблемы, падзеі, якія здараюцца ў розных кутках як нашай краіны, так і далёка за яе межамі, а таксама ўздзейнічаць на свядомасць чытачоў, садзейнічаць фарміраванню грамадска-палітычнага светапогляду. Каб прыцягнуць увагу да інфармацыі, змешчанай у публіцыстычным тэксце, кожны аўтар дэталёва прадумвае яго кампазіцыйную будову. І ў гэтым накірунку важная роля адводзіцца абзацам. Мэтай нашага даследавання з’яўляецца аналіз абзацаў публіцыстычных тэкстаў к. XIX – п. XX стст., вызначэнне іх ролі ў кампазіцыйнай будове тэксту.

Абзац – гэта “аўтаномна арганізаваная частка” твора. Як элемент яго кампазіцыі, ён “валодае ўнутранай зладжанасцю і стройнасцю” [1, с. 27]. Безумоўна, памер абзаца звычайна залежыць ад задумы аўтара, выбранага стылю, манеры выкладання думак і ад жанравых асаблівасцей публіцыстычных тэкстаў [2, с. 303].

У публіцыстычных тэкстах к. XIX – п. XX стст. адна з асноўных функцый абзаца – члянэнне тэксту на часткі. Гэты падзел садзейнічаў больш дасканалому ўспрыманню чытачом належнай інфармацыі. Але абзац выконваў яшчэ і кампазіцыйную функцыю: спрыяў паслядоўнаму раскрыццю аўтарскай задумы, прасторавай і часовай перспектывы твора, накіроўваў рух дзеяння.

“Пры дапамозе абзаца выдзяляюцца найбольш важныя ў кампазіцыі звязнага тэксту сказы, якія прызначаны паказаць новыя з’явы і падзеі, падкрэсліць новы паварот у развіцці разгорнутага паведамлення, адцягнуць вывад або заключэнне адносна выказвання” [2, с. 302].

У залежнасці ад месца ў кампазіцыйна-сюжэтнай будове публіцыстычных тэкстаў к. XIX – п. XX стст. вылучаюцца **пачатковыя** (ініцыяльныя) і **заклучныя** (фінальныя) **абзацы**. Выдзяленне і аналіз гэтых абзацаў у публіцыстычных тэкстах дае магчымасць прасачыць іх функцыю і ролю ў структуры тэксту, паказаць адносіны самога аўтара да факта інфармацыі, з’явы або нейкай падзеі. Гэтыя абзацы нясуць у сабе сэнсавую сканцэнтраванасць агульнай тэмы твора.

Да ініцыяльных абзацаў можна аднесці абзацы, якія ўжо з самага пачатку твора рыхтуюць чытача на ўспрыманне дадзенай інфармацыі, уздзейнічаюць на яго эмацыянальны настрой, падкрэсліваюць сэнсавыя дамінанты. Змешчаная ў гэтых абзацах мікратэма звязана з асноўнай тэмай усяго твора і атрымлівае сваё далейшае развіццё ў наступных абзацах. Аўтар фармулюе тут асноўную тэму і далей толькі пашырае, дапаўняе яе іншай інфармацыяй.

На нашу думку, у публіцыстычных тэкстах разглядаемага перыяду можна вылучыць некалькі функцыянальных разнавіднасцей ініцыяльных абзацаў. Першая разнавіднасць – **абзацы-апісанні**, якія могуць інфармаваць чытача:

– пра месца дзеяння:

Паміж, як вокам сцягнуць, лугоў красуючых, паміж, як вокам сцягнуць, палеткаў збажыны, паміж векавых дрэў стаіць двор Паулово. Сумны двор. Таўстыя, аграмадныя мура-

ванья съены яго бытцам заскляпілі ў сабе ўсё былое, мінуўшае і...маўчаць. Маўчаць яны, сумна пазіраючы, на што-раз новых, новых гаспадароў сваіх, на новыя парадкі...І маўчаць. Але не маўчыць гісторыя аб іх...[Н.Н. – 1910. – №26. – с. 389].

Паўтор прыназоўніка “паміж” пры аднародных членах сказа канкрэтызуе думку аўтара і паказвае на акаляючае асяроддзе, у якім існуе прадмет. На нашу думку, шматпрыназоўнікаваць у першым сказе, паўтор дзеяслова і прыметніка ў апошнім надаюць паэтычную ўзнёслаць абзацу і выконваюць эмацыянальна-выдзяляльную функцыю. Акалічнасці, выражаныя назоўнікамі ў форме ўскосных склонаў, вызначаюць канкрэтнае месца існавання прадмета;

– пра час, у межах якога адбываецца падзея:

4 верасня крымінальны адзел суда распачаў пасяджэнне без удзелу прысяжных. Сярод шасці спраў, што разглядаліся ў той дзень, дзве вызначаліся асаблівым характарам[3, с. 149]. Дэтэрмінант паказвае на канкрэтны дзень, тым самым звяртаючы на яго ўвагу чытача. Дзейнік у першым сказе абзаца стаіць пасля дэтэрмінанта і акцэнтуюцца.

Учора ў крымінальным адзеле працягваўся дужа цікавы працэс нейкага афіцэрскага сына Георгія Рэгішэўскага, абвінавачанага ў ашуканстве. Працэс цікавы з таго погляду, што гэты Рэгішэўскі псіхпат[3, с. 168]. У гэтым прыкладзе дэтэрмінант паказвае на агульны час дзеяння безадносна да яго мяжы;

– пра прычыну:

З развіццём промыслу, гандлю, жалезных і вадяных дарог с кожным годам падымаецца, так званая, нацыянальная багацьце краю. Як ідзе рост нацыянальнага багацьця відаць, напрыклад, с таго, як растуць казённые даходы ў Расеі. У 1844г. было ўсяго даходу ледзь 181 мільён руб., а ў 1910г. ужо 2½ мільярда рублёў(мільярд гэта тысяча мільёноў). Нацыянальныя капіталы 60-70 гадоў так сама былі невялічкіе. Цяпер скрозь па Расеі заведзены прыватныя банкі ды казёныя кассы пры почтах, дзе людзі кладуць свае грошы, каторыя тамака робяць абарот і гэтак усё болей растуць ды растуць[Н.Н. – 1910. – №25. – с. 371].

У гэтым абзацы называюцца канкрэтныя прычыны(з развіццём промыслу, гандлю, жалезных і вадяных дарог) для ўзнікнення і развіцця далейшага дзеяння(падымаецца, так званая, нацыянальная багацьце краю).

Так, пачатковы абзац можа служыць своеасаблівай уступнай часткай, якая падрыхтоўвае чытача да ўспрымання далейшай інфармацыі ў разгортванні асноўнага дзеяння. У кантэксце абзаца-апісання ў “формах прошлага часу дзеясловаў выступае іх перфектнае значэнне – суаднесенасць выніку да цяперашняга часу...Гэтыя дзеясловы адзначаюць пералом працэсу ў напрамку да вынікаў дзеяння і ажыццяўляюць дынамізм тэкставага адрэзка”[4, с. 122].

Людзям, у якіх пажар знішчыў даробак, страхавыя кампаніі, – несумненна, вялікая дабрачыннасць. Аднак стварылі яны і новыя стымулы для падпальвання або звычайнай неасцярожнасці з агнём. Калі б іх не было, ніхто, пэўна, не знішчаў бы сваю маёмасць, маючы на мэце лёгка забагацець. На жаль, цяпер здараюцца такія выпадкі, калі, да прыкладу, арандатар, што плоціць 1500 рублёў арэнды ў год, ацэньвае ўраджай на 9000 рублёў, і ў лістападзе ўраджай той згарае! Страхавыя кампаніі трапляюць у досыць нязручную сітуацыю і, як вядома, унікаюць, судовых спраў [3, с. 155].

Аўтары ў ініцыяльных абзацах звяртаюцца да апісання:

1) прыроды:

Сонцэ ешчэ ледзь узнімалося, калі я, сабраўшы свае невялікія манаткі, пусціўся 28 мая на нянькі з Немежа ў Рудоміно. Перарэзваючы Ашмянскі тракт, як раз выпало мне ісціці каля памятніка палкоўніку расейскаму Дееву. На памятніку напісана: “На семь мѣстѣ покоится прахъ полковника Дѣева, начальника Казанскаго пѣх. полка, убіеннаго 31-го іюля 1794 года при усміреніи возмуценія въ Вильнѣ ” [Н.Н. – №25. – 1910. – с. 372]. Ад сцісллага апісання прыроды ў пачатку абзаца аўтар плаўна пераходзіць да апісання славукасці дадзенай мясціны(памятніка палкоўніку расейскаму Дееву). Уключаны ў канву тэксту надмагільны надпіс падкрэслівае рэальнасць падзеі;

2) краіны:

Меж чатырма вялікімі царствамі – Немецкай, Аўстрыей, Італіей і Францыей ляжыць невялікая рэспубліка Швейцарыя. Гэты край, раскіданы памеж найбольшымі у

Эўропе гарадамі Альпамі, мае пад сабой менш зямлі, як адна Віленская губерня, - ўсяго 36 тысяч 268 квадратных вёрст; але народу ў ім жыве блізка поўчварта мільёна..у два разы больш, як у Віленічыне[Н.Н. – №25. – 1908. – с. 3];

3) выдатных мясцін:

Белавежская Пушча ляжыць у самай сярэдзіне Гродзенскай губерні (ў палудзеннай частцы Волкавыскага і заходней Пружанскага павету). Яна мае ў сабе 121 тысячу дзясцін лесу[Н.Н. – №24. – 1908. – с. 5];

4) дзеючай асобы:

Сябар Віленскай судовай палаты цывільнага дэпартаменту п. Клопаў пераходзіў на пасаду старшыні суда ў Любліне; тым самым палата губляе выдатнага працаўніка[3, с. 153];

5) пэўнай падзеі грамадскага, палітычнага або асабістага характару:

Хвароба, што ідзе на нас, цяпер не такая ўжо страшная хвароба, як была ў 1823, калі яна першы раз паказалася у Эўропе..У 1831г. яна разышлася па 48 губернях Расеі, была і ў Беларусі, ды нават быў у Мінскай губерні халерны дух.. [Н.Н. – №20. – 1908. – с. 4].

Выйшаў новы закон аб прадажы мужыком зямлі, ў каторым пішэцца воць што[Н.Н. – №15. – 1908. – с. 4].

Прад Калядамі аткрылося ў Вільні новае товариство для шырэння сьвету меж народамі. Завецца яно “Віленское Общество Образования” и хочэ працаваць ў Вільні ў Віленским павеці[Н.Н. – №1. – 1908. – с. 5];

6) гістарычнай або міфічнай падзеі:

Такім парадкам мала-памалу з Беларускіх зямель зляжылося новае гасударство – княжство Літоўскае-Рускае. Літоўскіе князі ўмацаваўшыся перш у Полацку, прынімалі хрысціянство і радніліся з Беларускімі і Полудзённа-Рускімі князямі.. [Н.Н. – №3. – 1910. – с. 43].

Павэдлуг даўняй паганскай веры нашых прадзедаў пачатак усяму ў шырокім сьвеці даў спрадвечны Кон. Ён назначыў кірунак і Долю як багам, так людзям, зямлі і мору, зьверам і расьлінам; і ніхто, і нішто ўжо гэтаго зьмяніць ня можэ, нават ён сам, спрадвечны Кон. Нашы прадзеда, хочучы прэдставіць сабе спрадвечнаго Кона, вырэзывалі с каменя, мэталю, або дрэва фігуру, зложэную с трох вужоў, сплеченых у адно хвастамі і з раскінутымі ў розныя староны галавамі. Гэта быў знак богослаўленьня, знак сьвяты[Н.Н. – 1910. – №25. – с. 371];

7) жыццёвага ўкладу:

Хто быў ў нашых беларускіх вёсках, той знае, ў якой нечыстаце жыве наш цёмны мужык. Зямля ў хатах нашых мужыкоў найбольш з глины сырая. Пакоёў у мужыкоў няма: адна хата служыць і кухнею, і сталоваю, і спальнею, і ўсім, што хочэш. Мала таго, што ў хаці таўчэцца чалавек 8-10 сямьи: ацелицца зимою карова, або свинья апаросицца, - ў хату возьмуць і цяля, і цётку Хаўроню с парасятамі прыстраюць пад палком. Я ўжо не кажу пра кур, што ўсю зиму гуляюць на хаце. Пасьля ўсяго гэтаго і ня дзива, што ранкам, як рас-трасуць сеннікі і дзяруги, ў хаце ня толькі сякера за пяць золтых, а і склют будзе трымацца на паветры[Н.Н. – №1. – 1908. – с. 4];

Пачатковы абзац адлюстроўвае “цэльнасьць пачуцця, стану або адносін аўтара да рэчаіснасьці”, удакладняе дэталі і абставіны падзеі [5, с. 203]. Нягледзячы на фармальна-сінтаксічную самастойнасьць першага абзаца ў творы, ён заўсёды з’яўляецца кампанентам цэлага. Толькі ў сукупнасьці з іншымі структурнымі часткамі(абзацамі) утвараюцца праяўныя строфы, фрагменты, якія і аб’ядноўваюцца потым у агульнае сэнсава-структурнае адзінства – публіцыстычны тэкст.

Часам са зместу пачатковага абзаца мы можам даведацца пра адрасата гутаркі. Гэта дае падставу вылучыць наступную разнавіднасьць пачатковых абзацаў – **абзацы-звароты да чытача**.

Зваротак(слова, якое абазначае адрасата гутаркі) інтанацыйна адрываецца ад сказа і выносіцца за яго межы, але не губляе з ім сэнсавай сувязі.

Дзецюкі! Жывучы пад рондам маскоўскім, кожны ведае, што ён нас абдзірае і глуміць, но мала хто добра падумаў, чы можна ад яго спадзявацца чаго-лень для нас альбо для дзяцей нашых? Я, дзецюкі, лепш знаючы ад вас, уздумаў напісаці пісьмо, каб не маглі туманіць розуму вашага. Для таго чытайце з ўвагай, а як перачытаеце, давайце да другой вёскі[6, с. 30].

Паўтор лексемы “дзецюкі” акцэнтуюе ўвагу на гэтым слове, надае маўленню аўтара размоўны, дзейсны характар.

Зваротак можа знаходзіцца і ўнутры сказа(у пачатку, сярэдзіне або на канцы).

Да вас, школьная моладзь, як да хлопцаў, так і дзяўчатак, зварочваемся з просьбай. Адпачываючы пасля навукі ўлетку, збярыце матэрыял для беларускай батанікі(навукі ад раслінах)[7, с. 204].

У некаторых выпадках ініцыяльныя абзацы-звароты перадаюць інфармацыю, якой аўтар дасканала валодае. Ён дазваляе сабе на аснове ўласнага вопыту рабіць пэўныя высновы і калі-нікалі даць свае парады чытачу.

Найперш бацькі павінны крэпка помніць тое, што усьцерагчы дзіце ад хваробы шмат лягчэй, чым вылячыць, калі яно ўжо захварэло. Усьцерагчы дзіце ад хваробы можэ кожны, а выратаваць ня можэ часам і найлепшы лекар. Вось-жэ, хто любіць сваіх дзяцей, той заўсёды можэ адагнаць ад іх усякую хваробу разумным даглядам[Н.Н. – №25-26. – 1911. – с. 330]. Ланцуговая сувязь паміж сказамі, якая забяспечвае плаўны пераход мікратэмы, вымушае аўтара ў наступным сказе паўтарыць частку папярэдняга. Сінтаксічны паўтор у дадзеным прыкладзе – гэта прыём канцэнтрацыі думкі.

Трэцяя разнавіднасць – **абзацы-разважання**, у межах гэтых абзацаў у аўтара ёсць магчымасць сканцэнтраваць свае думкі вакол пэўнай праблемы або падзеі і паразважаць, выказаць свае ідэі ў рэчышчы гэтых абставін.

Наша нацыянальнае адраджэнне расце, і крэпне, і з кожным днём ідзе ўперад усё больш і глыбей, далей і шырэй. Разам з тым працы нам прыбывае ўсё болей і болей. І вось бачым, як лучацца беларускія культурныя сілы і па-братняму дзеляць між сабой тую вялікую працу для роднага краю: хто бярэцца за гісторыю Беларусі, хто – за этнаграфію; іншага цікавіць народная літаратура, іншы зноў хоча засесці да філалогіі і археалогіі, а той працуе над пазнаннем эканамічнага палажэння краю. Што з гэтага выйдзе, цяпер трудна сказаць, шмат ёсць толькі ахвоты, надзеі, веры, планаў, – і работа ідзе [9, с. 211].

Тут мы можам назіраць наступную будову абзаца: фармуляванне тэзіса(першы сказ абзаца выражае асноўную тэму) і ланцужка аргументаў, якія не толькі суадносяцца з тэмай, але і змяшчаюць у сабе пэўныя доказы і абгрунтаванні названай тэмы. У канцы абзаца аўтар выказвае свае адносіны да вышэй сказанага ў выглядзе рытарычнага пытання. Ён тым самым абуджае здольнасць да мыслення(у кожнага ёсць магчымасць самастойна адказаць на гэта пытанне), “прыўносіць элемент нечаканасці, узмацняе выразнасць публіцыстычнага тэксту” і, безумоўна, падтрымлівае кантакт з чытачом [8, с. 266]. Словазлучэнне *што з гэтага выйдзе* – комплексная тэма, якая складаецца з тэма-рэматычнага складу папярэдніх сказаў.

У асобных ініцыяльных абзацах аўтары выкарыстоўваюць прыказкі, цытаты, крылатыя выразы, тым самым уносячы элемент інтэртэкстуальнасці. Так, напрыклад, у наступным прыкладзе ў якасці структурнай адзінкі абзаца ўжыта цытата аднаго вучонага.

“У Эгіпце ў магілах калісь-то знайшлі жменю пізнаных зернят. Пралежалі яны там некалькі тысяч гадоў і ўсё-ж такі, як іх пасеялі, зерняты ўжылі і далі ураджай. Усё, ў чым толькі ёсць пачатак жыцця, можэ ажыць, калі зложыцца патрэбныя варункі; гэтак бывае і з народамі..”

Гэтак пішэ рускі вучоны прафесар, А. Погодин, і яго словы маюць вялікую цэну для нас, беларусоў: мы пачынаем жыць други раз, нанова[Н.Н. – №20. – 1908. – с. 1].

Аўтар у ініцыяльным абзацы тлумачыць змест прыказкі і паступова падводзіць да асноўнай тэмы паведамлення.

“Грамада – вялікі чалавек”, кажэ украінская народная прыказка. Што гэта – праўда, знаюць добра ўсе культурныя нацыі: трымаючысь яе, яны шмат зрабілі для палепшэння жыцця свайго і праканаліся, што ешчэ многа-многа можна зрабіць, калі ўсе разам шчыра будуць брацца да супольнай, спорнай работы на карысць усей грамадзе[Н.Н. – №24. – 1908. – с. 3].

Нярэдка прыказка – гэта толькі першы штуршок для далейшага развіцця дзеяння, якое апісваецца ўжо ў сярэдняй частцы праявічнай страфы.

“Багаты багацее, а голы галее,” – кажэ старая прыказка[Н.Н. – №22. – 1907. – с. 5].

Выбар аўтарам у ініцыяльных абзацах займеннікаў дазваляе выявіць асобу, ад імя якой вядзецца апавяданне: маўленне ад першай асобы(самога аўтара) або ад трэцяй. Значэнне займеннікаў кантэкстуальнае, сітуацыйна абумоўленае. Яны, паводле В.У.Вінаградава, валодаюць такой суб'ектыўнай неакрэсленасцю свайго зместу, якая робіць іх лексічнае значэнне ўмоўным, усеагульным, як бы беспрадметным. Займеннікі – гэта “адзін з найбольш значных і асноўных сігналаў сінсемантыкі, і адзін з паказчыкаў звязнасці тэксту”[9, с. 77].

“Адметным з’яўляецца тое, што “я” або “мы” публіцыстычнага твора – гэта не стылізацыя, а, як правіла, сапраўднае аўтарскае “я”, калі аўтар прама і адкрыта выражае свае адносіны да перадаваемай інфармацыі”[5, с. 49].

Чы мая праўда горка, чы яна салодка, я пісаў заўсюды і пісаці буду – учыў я вас, як рабіці трэба, і ўчыці буду. Вы адно слухайце мяне, талкуйце добра і рабеце так, як сумленне вам скажа, а Бог яшчэ злітуецца над намі і дасць нам шчасце, і дабро ў нас будзе[6, с. 35].

Тут “я” – гэта аўтар “Мужыцкай праўды” Кастусь Каліноўскі, які быў сапраўдным сведкам той эпохі. У сваёй газеце ён выкрывае палітыку царызму ва ўсіх сферах грамадскага і рэлігійнага жыцця, заклікае сялян дабівацца вольнасці.

Калісь мы ўжо ўспамінали, што Гэрцэнітэйн быў членам Гасударственной Думы и моцна стаяў за мужыцкіе справы. Выбраві яго ад Масквы[Н.Н. – №3. – 1907. – с. 7].

У дадзеным выпадку “я” – суб'ект маўлення і аўтар не супадаюць. Аўтар атаясамлівае сябе з пэўнай асобай і вядзе размову з чытачом ад імя гэтага суразмоўцы, які і выкладае асноўную інфармацыю тэксту. Аўтар імкнецца наладзіць кантакт з чытачом, стварыць атмасферу гутаркі, размовы з аднадумцам. Яго асноўная мэта – уключыць чытача ў “апасродкаваны” дыялог. Гэты прыклад з’яўляецца сведчаннем “адноснага ўжывання першага тыпу маўлення, калі вытворца маўлення і яго суб'ект не супадаюць” [4, с. 69]. У другім жа сказе мы сутыкаемся з займеннікавай заменай: у змест субстытута *яго* ўключана паняцце антэцэдэнта-дзеяніа залежнага сказа. Так, ланцуговая сувязь паслядоўна для чытача адлюстроўвае рух думак аўтара.

Калі ж гаворка ідзе ад трэцяй асобы, то мы не можам дакладна ўбачыць пазіцыю аўтара. “Тут уласна аўтарскае маўленне, як правіла, не выражае пазіцыі і ацэнкі аўтара, таму што ў пэўнай ступені ўбірае ў сябе разнастайныя элементы маўлення персанажаў” [5, с. 49].

Віленскі губернатор назначыў на уездах Віленскай губерні зьезды землевладельцоў – 24 январа(стычня), гарацкіх избирацелёў – 25 январа, упоўнамочэных ад валасных сходаў – 26 январа. Губэрнские зьезды упоўнамочэных ад работникоў з заводуў и фабрык и масцерских жалезных дарог – 28 январа[Н.Н. - №1. - 1907. – с. 6].

У дадзеным абзацы падаецца апісанне дзеяння, якое выканаў не гаворачы, а той, хто не ўдзельнічаў у размове – ён(віленскі губернатар). Разважанні аўтара ў публіцыстычным тэксце маюць форму абагульняючай канстатацыі тых ці іншых думак, выкладаў.

Фінальныя абзацы ў адрозненне ад пачатковых маюць спецыфічныя структурна-семантычныя і сэнсавыя асаблівасці. Гэта дазваляе вылучыць закрытыя і адкрытыя заключныя абзацы ў публіцыстычных тэкстах к. XIX – п. XX стст.

Закрытыя заключныя абзацы выконваюць ролю лагічнай высновы ў абгрунтаванні тэмы. Аўтар выказаў інфармацыю, свае доказы і ўсё магчымае ў дадзеным накірунку.

Прысяжныя вынеслі абвінаваўчы вердыкт [3, с. 169]. Аўтар лаканічна падвёў да галоўнай высновы тэксту. Гэта стала магчыма пры выкарыстанні прамога парадку слоў. Такое размяшчэнне дзейніка, выказніка, дапаўнення і дапасаванага азначэння стылістычна матывавана.

Новы закон, які абмяжоўвае кампетэнцыі прысяжных судоў і ўзвальвае на плечы судовых палат разгляд шэрагу спраў, якія раней да іхняй кампетэнцыі не належалі, з вялікай хіба цяжкасцю ўдасца выкарыстаць, бо спраў такога роду ўзнікае безліч! [3, с. 171].

Для адпаведнай актуалізацыі змешчанага ў сказе паведамлення паміж дзейнікам і выказнікам размяшчаецца прыслоўе(акалічнасці спосабу дзеяння, якія выражаны прыслоўямі, утворанымі ад назоўнікаў, звычайна ўжываюцца пасля выказніка), а даданыя азначальныя часткі характарызуюць і раскрываюць змест назоўнікаў *закон і справы*.

У адкрытым заключным абзацы разглядаемае пытанне або праблема застаюцца нявырашанымі. Такі спосаб дазваляе аўтару стымуляваць чытача, прымушае яго думаць над праблемай і знаходзіць свой адказ.

Павінны згадаць мы яшчэ адну мясцовую бяду: адразу пасля смяроты ў ваколіцах Вільні і ў самім месце надзвычай пашырыўся кохлік[3, с. 136].

Так з гэтага пісьма і відна: што няма чаго ждаці ад нікога, бо той толькі жне, хто пасее. Так сейце ж, дзецюкі, як прыйдзе пара, поўнаю рукою – не шкадуйце працы, – каб і мужык быў чалавекам вольным, як е на цялюськам свеце. Бог нам дапаможа!!! [6, с. 30].

Фінальныя абзацы публіцыстычных тэкстаў павінны ўзмацняць эфект пасля прачытанай інфармацыі або падвесці выснову сказанаму, падсумаваць думкі, паразважаць у канцы і расставіць акцэнты.

Паводле ролі ў агульнай структуры і змесце публіцыстычнага тэксту к. XIX – п. XX стст. вылучаюцца наступныя віды фінальных абзацаў:

1) абзац-рэзюме:

Канчаючы на сёння дзеля адсутнасці месца, іншыя весткі адкладзем да далейшай, рэгулярнай, наколькі гэта магчыма, карэспандэнцыі[6, с. 59]. Аўтар падводзіць кароткі вывад, падсумоўвае сказанае вышэй. Можна вылучыць падвід: а) абзац – рэзюме-прапанова, дзе даецца яшчэ і прапанова для гаспадароў: *Як я гаварыў на пачатку, пажывы ў лубіне столькі, колькі і ў аўсе. Калі –ж падумаць, што лубін родзіцца і там, гдзе авёс ня хочэ расьці, ды што цэна на лубін у нас надта малая, – я сам помню на дзьве саракоўкі за пуд(40 капеек), – ды толькі дзівя, чаму у нас гаспадары мала зважаюць на гэты танны і добры корм. У нас усю восень, зиму, вясну, праточная вада бадай усюды пад бокам; дык напрабуйце зрабіць гэтак, а калі толькі будзеце помніць заўсяды пакаштаваць вымочэны лубін, ці ня горкі, то шкоды жывёлі ніякой няма, а і каню аброк добры, і вала укормиш, і карове малака прыбывае*[Н.Н. – 1908. – №26. – с. 4];

2) абзац-пажаданне, парада:

Калі ў думках сваіх мы бачым нашу старонку ў будучыне шчаслівай, то гэта будзе не Беларусь панская, не старонка для нявольнікоў, с цемнатой у нізе і з яснымі зоркамі толькі ў гары, а Беларусь сьветлая ад нізу да верхоў, у якой усе будуць пачувацца поўнапраўнымі грамадзянамі у сваёй бацькоўшчыне і роўна будуць дадаваць ёй свае сілы [Н.Н. – 1910. – №16-17. – с. 255]. Аўтарскае імкненне бачыць сваю краіну шчаслівай і незалежнай вынікае з гэтага прыкладу. Паўтораныя лексемы (Беларусь, старонка), метафарычнае выкарыстанне слоў, эпітэты надаюць фінальнаму абзацу эмацыянальную накіраванасць.

Ўсім людзям у часі халеры трэба вясці акуратнае жыццё, асьцерагацца холаду, трымаць у чыстасці вуліцы, дары, хаты, адзежу, бялізну і сябе самога; трэба знішчаць мух, блох, клопаў, бо яны разносяць заразу. Піць толькі гатаваную ваду, а не сырую. Ўсё начыньне мыць у вары. Мыць рукі часта і кожны раз прад ядой. Не піць гарэлкі, пива. Ня есьці сырых яблык, груш, агуркоў і др. Не выхадзіць с хаты наічо[Н.Н. – №20. – 1908. – с. 4]. Выкарыстоўваючы сінтаксічны паралелізм апошніх сказаў абзаца, аўтар эмацыянальна акцэнтнае ўвагу на дзеяннях, якія неабходна выконваць пад час хваробы;

3) абзац-рытарычнае пытанне:

Што-ж рабіць проці гэтага разселеньня гарэлкі на хутары? [Н.Н. – №4. – 1910. – с. 58]. Рытарычнае пытанне перадае эмацыянальныя адценні, неабходныя для таго, каб чытач здолеў зразумець, што адчувае аўтар у сувязі з апісанымі падзеямі. У дадзеным прыкладзе аўтар выказвае расчараванне і запрашае чытача да роздуму;

4) абзац-роздум, меркаванне:

...Праляцеў вецер; сціхае мяцеліца...Сьвятлее небо...загараюцца зоркі...Па краёх шляху відаць плакучыя бярозы – то крэпкіе, то паламаные бурай; гэта – дарога ў вёску. Вось і сама яна: навокал, як крэпасць, занесена сумётамі, і трудна дабрацца да яе... Сьпіць ешчэ вёска. Сьпіць, - але тут жывая Беларусь!... [Н.Н. – 1910. – №14. – с. 222].

Чым усе тые справы скончацца, пакуль-што сказаць трудна. Адно толькі ведама, што калі пачнецца вайна, то пойдзе на ўсёй Эўропе, а які канец будзе такой завірухі – невядома[Н.Н. – 1908. – №22. – с. 2];

5) абзац-этычная ацэнка:

На новым рынку, напрыклад, Руднік выбудаваў краму, высунуўшы яе на рынак. Сорамна за мешчан радашкоўскіх і за выбраную імі думу. Далёка не заедзе горад с такімі грамадзкімі працоўнікамі! [Н.Н. – 1910. – №11. – с. 179];

б) абзац-зварот да чытача або асобы, пра якую ідзе размова ў тэксце:

Беларуская моладзь вясковая! Гледзячы на цябе, верыцца, што жыцця свайго не змарнуеш, што патрапіш настаяць за долю свайго пакрыўджанага народа і працай штодзённай паложыш падваліны пад лепшую, яснайшую яго будучыню [7, с. 178].

У такіх абзацах прысутнічае мэтанакіраваны зварот, называецца канкрэтная асоба, да якой звяртаюцца з мовай.

Дзяры з нас цар, дзярэце з нас, чыноўнікі яго, хаця да астатняй шкуры, но памятайце, што і на нас прыйдзе пара, памятайце, што калі мужык разгуляецца, то, як свет шырокі, кроў ваша пальеца [6, с. 33]. Сэнсавыя магчымасці абзаца ўзмацняюцца паўторанымі дзеясловамі. Разам з астатнімі дзеясловамі яны канцэнтруюць асноўную ўвагу чытача, апісанне суправаджаецца дынамізмам і рухомасцю.

Абзац-зварот да чытача можа змяшчаць таксама і заклік да дзеяння:

Дык разам да працы, браты, а калі надыдзе час, паднімем сцяг свабоды, і праклятая сіла захопнікаў згіне, як імгла перад сонцам. Тады маці-радзіма зазьяе больш магутнай, адродзіцца больш ішчаслівай, чым была калі-небудзь. Бо зазьяе бляскам справядлівасці, адродзіцца сілай згоды і роўнасці сваіх сыноў [6, с. 51]. У гэтым прыкладзе на першы план выходзіць заклік да дзеяння, які зыходзіць ад суб'екта маўлення, а потым звяртаецца ўвага на тых, каму адрасаваны гэты заклік;

7) абзац-разважанне, павучанне:

Можна, хто спытаецца: а ці ёсць якія кніжкі да навукі? Вотэ ж скажам, што ёсць – праўда, мала, небагата, але не забывайце, што толькі першы год, як нам, беларусам, дазволілі друкаваць кніжкі па-нашаму, такімі літарамі, якія нам патрэбны – і польскімі, і рускімі (раней дазвалялі друкаваць толькі рускімі). Мала кніжак, праўда, але яны ўсё прыбываюць, і цяпер ужо можна вучыць чытаць дзяцей па-нашаму, бо ёсць і “Лемантар”, і “Першае чытанне для дзетак беларусаў” (друкаваныя і польскімі і рускімі літарамі), а дасць Бог, хутка будзе болей, каб аб усім, што чалавеку патрэбна, можна было прачытаць на сваёй роднай мове [7, с. 174-175]. Аўтар вядзе своеасаблівы маналог: задае пытанне і сам адказвае на яго, разважае над канкрэтнай праблемай, якая хвалюе яго ў дадзены момант, тым самым наладжваецца кантакт паміж суб'ектам маўлення і рэцыпіентам (той, хто атрымлівае інфармацыю). Канцоўка (пажаданне, выказанае аўтарам у канцы сказа) узаемазвязана з агульнай канцэпцыяй абзаца і складае з ім адзінае цэлае.

У сваіх разважаннях аўтар можа выказваць і павучанне:

Так, шмат чаго можэш навучыцца ад літвіноў, але нехват у нас тае вялікае міласці да свайго роднаго, якую маюць нашы спрадвечныя суседзі; не хватае нам еднасьці грамадзянскай, а глаўнае – нацыянальнай сьведомасці, якая вырасла ўжо у літвіноў [Н.Н. – №12. – 1910. – с. 190].

Такім чынам, даследаванне фактычнага матэрыялу дазваляе зрабіць вывад, што пачатковыя і заключныя абзацы выконваюць тэкстаўтваральную, абагульняючую функцыі, а таксама падкрэсліваюць сэнсавыя дамінанты. Аналіз ініцыяльных абзацаў дае магчымасць прасачыць іх ролю ў кампазіцыйна-сюжэтнай будове публіцыстычнага тэксту і выявіць іх экспрэсіўна-стылістычныя магчымасці, а таксама вылучыць тры функцыянальныя разнавіднасці: абзацы-апісанні, абзацы-звароты да чытача, абзацы-разважанні. Фінальныя абзацы паводле ролі ў агульнай структуры і змесце публіцыстычнага тэксту больш разнастайныя: абзац-рэзюме, абзац-разважанне, павучанне, абзац-зварот, абзац-этычная ацэнка, абзац-роздум, меркаванне, абзац-рытарычнае пытанне, абзац-пажаданне, парада. Такая разнастайнасць відаў заключных абзацаў сведчыць пра іх значна большую функцыянальна-сэнсавую ролю ў тэксце ў параўнанні з пачатковымі абзацамі.

У абзацах публіцыстычных тэкстаў к. XIX – п. XX стст. дамінуючая роля належыць кампазіцыйнай функцыі, а стылёва-экспрэсіўная вынікае з папярэдняй і выкарыстоўваецца як дапаўненне.

Abstract. The paper considers paragraphs of publicistic texts at the beginning of the 19th- at the end of the 20th centuries. It concludes that Initial and final paragraphs perform a generalizing function, form the text and emphasize meaning dominants.

Літаратура

- 1 Азарка, Вольга. Абзац у творах Кузьмы Чорнага [Тэкст] / Вольга Азарка // Роднае слова. – 2000. – № 5. – С. 26-28.
- 2 Бурак, Л. І. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя [Тэкст] : [вучэб. дапаможнік для філал. фак. ун-таў] / Л. І. Бурак. – Мн. : выд-ва “Універсітэцкае”, 1987. – 320 с.
- 3 Багушэвіч, Ф. Творы: Вершы, паэмы, апавяданні, артыкулы, лісты [Тэкст] / Ф. Багушэвіч; [уклад., прадм. Я. Янушкевіча; камент. У. Содаля, Я. Янушкевіча]. – Мн. : Маст. літ., 1991. – 309 с.
- 4 Солганик, Г. Я. Синтаксическая стилистика. (Сложное синтаксическое целое) [Тэкст] : учебное пособие для студентов вузов по спец. “Рус. яз. и лит” / Г. Я. Солганик. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1991. – 182 с.
- 5 Основы культуры маўлення і стылістыкі [Тэкст] : вучэб. дапам. / У. В. Анічэнка, У. Д. Еўтухоў, В. А. Ляшчынская, Т. І. Тамашэвіч; пад. рэд. У. В. Анічэнка. – Мн. : Выд-ва “Універсітэцкае”, 1992. – 254 с.
- 6 Каліноўскі, К. За нашу вольнасць. Творы, дакументы [Тэкст] / К. Каліноўскі; [уклад., прадм. паслясл. і камент. Г. Кісялёва; серыя 2, гісторыка-літаратурныя помнікі]. – Мн. : “Беларускі кнігазбор”, 1999. – 464 с.
- 7 Цётка. Выбраныя творы [Тэкст] / Цётка; [уклад., прадм. В. Коўтун; камент. С. Александровіча, В. Коўтун; серыя 1, Мастацкая літаратура]. – Мн. : “Бел. кнігазбор”, 2001. – 336 с.
- 8 Культура русской речи [Тэкст] / под ред. Л. К. Граудиной, Е. Н. Ширяева. – М., Изд-во норма –инфра.м, 1998. – 560 с.
- 9 Дымарская-Бабаян, І. Н. О связности текста. Семантический и грамматический аспект [Тэкст] / И. Н. Дымарская-Бабаян. – Ер., изд-во Ереван. ун-та, 1987. – 160 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 30.03.07